

Vägledning rörande lärosätens ansvar för etik i forskning utomlands

Antagen av SUHF:s styrelse den 27 augusti 2024.

Syfte

Syftet med detta dokument är att förtydliga de etiska krav som bör ställas när svenska lärosäten bedriver forskning utomlands och ge vägledning i hur kraven kan uppfyllas.

Lärosätena har till uppgift att säkerställa att forskning bedrivs på ett etiskt försvarbart sätt. Forskning som innebär att människor, djur, samhälle eller miljö utsätts för risker bör därför alltid granskas ur ett etiskt perspektiv. När forskningen sker utomlands behöver särskilda aspekter vägas in i bedömningen. I denna vägledning ges ett generellt ramverk för lärosätenas arbete.

Bakgrund

De senaste åren har frågor kring forskares verksamhet utomlands uppmärksammats. Närmare bestämt gäller detta forskning som möjliggörs utomlands på grund av att en annan lägre etisk standard gäller eller att andra förutsättningar råder. Inflytelserika forskningsfinansiärer såsom Vetenskapsrådet och ERC tillåter inte en lägre etisk standard för att forskningen utförs utanför Sverige eller EU. Forskning som bryter mot detta beskrivs ibland som "etisk dumpning". Detta kan, men måste inte, innebära ett utnyttjande av en ekonomisk ojämlikhet; så har detta begrepp definierats som "the practice of exporting unethical practices to lower income settings" (TRUST Code). I andra fall kan länder helt enkelt ha andra värderingar, t.ex. gällande djurskydd, och det problematiska består i att forskare utnyttjar detta för att kringgå den (ibland högre) etiska standard som råder i Sverige. SUHF:s expertgrupp för etikfrågor har i *Vägledning för lärosätens arbete med att förebygga, hantera och följa upp misstankar om avvikelser från god forskningssed* angivit att ett exempel på den kategori av avvikelser från god forskningssed som ska hanteras av forskningshuvudmännen själva är att bedriva forskning utomlands som inte lever upp till den etiska standard som gäller i Sverige.

Etiska krav vid forskning utomlands

Svenska lärosätens forskning ska följa god forskningssed varhelst i världen den utförs. Sådan forskning som helt eller delvis sker utomlands bör leva upp till minst samma höga etiska standard som i Sverige. Forskare får inte förlägga sin forskning till utlandet i syfte att undvika de forskningsetiska standarder som gäller i Sverige. Detta gäller vare sig det handlar om att undvika etisk granskning, få tillgång till material med tveksamt ursprung eller bedriva oacceptabelt riskabel

forskning. Att genom ett sådant förfarande utnyttja svagare parter, vårdslöst äventyra välbefinnandet hos de som deltar i forskningen, eller riskera viktiga miljövärden, är inte acceptabelt. Etikdumpning kan också ske på grund av okunskap, nonchalans, slarv, bristande rutiner eller missriktad välvilja. Forskare och forskningshuvudmän behöver hålla sig informerade och ha beredskap att hantera problem av detta slag. Härvidlag har finansierare och lärosäten uppmärksammat två viktiga krav för att säkerställa en etiskt godtagbar forskning när man ska ingå i utländska samarbeten eller bedriva forskning utomlands:

1. Forskare och forskningshuvudmän ska *se till att ha tillräcklig information* för att kunna *bedöma* om den forskning de ska delta i strider mot god forskningssed. Därför ska forskare när de medverkar i forskningsprojekt i utlandet se till att få ta del av sådan information som möjliggör en etisk bedömning av forskningen. Det kan exempelvis gälla att etiska tillstånd finns, att informerat samtycke inhämtats, eller att projektet är utformat för att minimera risken för skador på människor, djur eller natur. Vid misstanke om att forskningen brister etiskt måste forskaren undersöka under vilka förhållanden forskningen bedrivs och ifall de riskerar vara etiskt oacceptabla. Detta krav på en grundläggande etisk kompetens innebär att lärosätena måste ge utbildning, råd och stöd rörande dessa frågor och att forskare tillägnar sig detta.

2. Forskare och lärosäten ska *handla på grundval av den information man har* och i förlängningen vara beredda att avbryta sitt deltagande i forskningen. I det fall man saknar väsentlig information bör forskningen inte utföras förrän en välgrundad bedömning kunnat göras. Forskningen bör heller inte utföras när det genom given information framkommer att forskningen i någon väsentlig del gör uppenbart avsteg från de etiska standarder som gäller. Att det ofrånkomligen föreligger skilda ekonomiska, juridiska och sociala villkor för forskning i olika länder måste alltid hanteras med omsorg om de människor, djur och samhällen som är föremål för forskning. I de fall forskningen sker under förhållanden som tillåter forskning som inte skulle vara acceptabel enligt svenska regler och riktlinjer måste en acceptabel skyddsnivå uppnås eller avbrytande ske. Kontrakt som rör forskningsmedverkan bör innehålla klausuler som medger avbrytande av detta slags skäl.

Om en forskare knuten till ett svenskt lärosäte är tveksam till om egen forskningsverksamhet utanför Sverige kan befaras bryta mot ovan ställda krav eller gällande svenska regler och riktlinjer, ska forskaren meddela närmaste chef och söka råd från lämplig instans vid sitt lärosäte. Andra anställda vid ett lärosäte som är involverade i forskning utomlands bör uppmärksamma risken för brott mot dessa krav. Beroende på omständigheterna kan det vara påkallat att initiera en diskussion med berörda forskare, meddela lämplig företrädare för lärosätet, eller anmäla misstänkta förseelser enligt rådande ordningar. Märk vidare att förutom att undvika etisk dumpning har internationella samarbeten flera andra viktiga och närbesläktade aspekter att beakta, som exempelvis frågor om demokrati, akademisk frihet, äganderätt och säkerhet (se vidare SUHF:s checklista nedan).

Ibland kan sådana avgöranden som denna vägledning påkallar vara svåra; de ska dock inte av det skälet undvikas. Det är av yttersta vikt att de synliggörs och adresseras i forskningen. Bara genom att forskningen är ansvarsfull i detta avseende blir den etiskt acceptabel.

Källor

Exempel på riktlinjer:

Forskning och studier utomlands - vägledning avseende etik och riskhantering (Stockholms universitets vägledning, 2023)

Lunds universitets föreskrift om etisk standard för forskning som avser människor och som bedrivs utomlands (2021)

Recommendations to higher education institutions on how to work with responsible internationalization (STINT, 2022)

Responsible internationalisation: Guidelines for reflection on international academic collaboration (STINT, 2020)

Riktlinjer om etiska principer för humanforskning utanför Sverige (Karolinska institutet, 2022)

Övriga dokument:

Checklist, Global Responsible Engagement, REC 2023:4 (SUHF)

Ethics Dumping Case Studies from North-South Research Collaborations, Doris Schroeder et. al (red), Springer Open, 2018 (<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-64731-9>)

TRUST Code (<http://www.globalcodeofconduct.org/>)

Vägledning för lärosätens arbete med att förebygga, hantera och följa upp misstankar om avvikelser från god forskningssed (SUHF, 2023)